

JOSEF KOLEJKA

NÁRODNOSTNÍ OTÁZKA V PROGRAMECH KOMUNISTICKÝCH STRAN V LETECH 1922—1929

Zatímco na kongresech Komunistické internacionály v letech 1922 až 1928 se hovořilo o řešení národnostní otázky v Evropě a jinde ve světě obecně, totiž jako o součásti programu Komunistické internacionály a jejich jednotlivých stran,¹ na zasedáních exekutivy Komunistické internacionály (dále EKI) v období mezi kongresy se projednávaly i dílčí územní otázky. Představitelé Komunistické internacionály se postupně zajímali o alsasko-lotrinskou otázku, sledovalo se hnutí Katalánců a Basků ve Španělsku, Flámů v Belgii, postavení německy mluvícího obyvatelstva a Slovinců v Itálii atd. Komunistická strana Německa měla podle názorů KI či EKI právo a přímo i povinnost zajímat se o osud německých menšin v sousedních státech a žádat pro ně právo na sebeurčení a na sjednocení. Toto právo bylo podmiňováno požadavkem, aby německý proletariát vedl „revoluční boj za socialistické Německo“.

Hlavní pozornost věnovala Komunistická internacionála střední a jihovýchodní Evropě. Národně politická hnutí Ukrajinců a Bělorusů v Polsku, obyvatel Besarabie a Dobrudže v Rumunsku, v Makedonii, Charvátsku a jinde v Jugoslávii se posuzovala v prostředí Komunistické internacionály jako národně revoluční boj proti vládnoucí buržoazii a také proti versaillskému systému. Komunisté vládnoucích národů měli tato hnutí podpořit, aby tak proletariát získal spojence pro vlastní revoluční boj proti vládnoucím třídám.

Vzhledem k mnohanárodnostnímu složení obyvatelstva Československa, Jugoslávie a Polska, eventuálně i Rumunska, věnovala Komunistická internacionála nejvíce pozornosti jmenovaným zemím a podle okolností a potřeby také Bulharsku a Řecku. Opačně řečeno, největší význam mělo řešení národnostní otázky v programech komunistických stran Jugoslávie,

¹ V tomto příspěvku navazuji na svůj článek *Národnostní otázka v programu Komunistické internacionály v letech 1922—1928*, Sborník prací filozofické fakulty, C 32, Brno 1985, s. 29 ad.

Československa a Polska. Protože národnostní otázka v programu KSC je rozpracována velmi podrobně, věnujeme pozornost Polsku a Balkánu.

a) Komunistická strana Polska

KSP mohla působit v zemi už od let 1919—1920 jen na půl legálně a ve volbách do sejmu v listopadu 1922 vystupovali polští komunisté jako Svaz proletariátu měst a venkova. Tato strana nebyla s to čelit nepřátelské kampani stran pravice, středu a vládou uznávané „levice“ (Polské socialistické strany), takže nebylo divu, že Svaz proletariátu nemohl ostatním stranám konkurovat. Navzdory všem obtížím a především perzekuci státních úřadů stávali se komunisté mluvčími pracujícího lidu Polska včetně jeho obyvatel národnosti ukrajinské, běloruské nebo i jiné. V národnostní otázce vycházela tehdejší Komunistická strana dělnická Polska nadále jako v letech 1919—1920 z představy, že jediným správným konečným řešením národnostní otázky je ustavení Polské republiky rad dělnických delegátů jako první etapa na cestě k „mezinárodní republice rad“, jehož základnou bylo či mohlo být Sovětské Rusko. Strana zásadně odmítala „velmocenskou imperialistickou expanzi“ polské buržoazie a politické i ekonomické pronásledování nepolského obyvatelstva zejména ve východních oblastech polského státu.²

Vedení Komunistické internacionály nebylo spokojeno s tímto „obecným“ řešením národnostní otázky v programu KSDP v letech 1921—1922 a žádalo, aby polští komunisté hlásali a prosazovali právo národů na sebeurčení včetně práva na odtržení jinonárodního obyvatelstva od Polska. II. sjezd KSDP v září 1923 se sice zabýval přednostně sociálními a třídními boji (v souvislosti s revolučními událostmi v Německu a narůstající nespokojeností i v Polsku) a také rolnickou otázkou, ale věnoval nyní větší pozornost i otázce národnostní. Usnesení o této části programu KSDP bylo nadepsáno příznačně: „Za naši i vaši svobodu!“. Úvodem svého nového usnesení o národnostní otázce kritizovali polští komunisté polskou buržoazii za to, že budovala polský stát dobýváním a utiskováním zemí a národů nepolských a že provádí nepřátelskou politiku vůči všem národům a státům sousedním. Vycházejíce ze starší demokratické zásady poloviny 19. století, že polský národ nebude mít skutečnou svobodu bez úplné svobody porobených národů, a připomínajíce další známou zásadu „Svobodní se svobodnými, rovnoprávní s rovnoprávními!“, odmítli polští komunisté polskou nadvládu nad Ukrajinci, Bělorusy a Litevci a prohlásili, že „polské pracující masy musejí uznat a podpořit úsilí dělníků a rolníků ukrajinských a běloruských vysvobodit se z nadvlády velkostatkářskokapitalistického Polska a připojit se k sovětské Ukrajině a k sovětskému Bělorusku“. KSDP dále pranýřovala všechny formy národnostního útisku, kterému byli v Polsku vystaveni obyvatelé i německé a židovské národnosti. KSDP zároveň žádala pracující lid všech nepolských národností, aby odmítl nacionalistickou agitaci své buržoazie a ma-

² Kolečka, J.: *Komunistická internacionála o poválečném uspořádání střední a jihovýchodní Evropy. Národnostní otázka v programech komunistických stran a skupin 1918—1922*, Časopis Matice moravské, XCV, 1976, s. 209 ad. Komunistyczna Partia Polski. *Uchwały i rezolucje*, I, Warszawa 1954, s. 123 a 139.

loburžoazie a připojil se ke společnému boji s dělnickou třídou Polska proti kapitalismu.³

Nové vedení Komunistické strany dělnické Polska, zvolené po skončení V. kongresu KI (17. 6.—8. 8. 1924), vydalo prohlášení „O nejbližších úkolech KSDP“, v němž potvrdilo svou podporu osvobozeneckému hnutí nepolských národností. Souhlasilo s jejich právem připojit se k sousedním sovětským republikám. Větší pozornost byla věnována také německému a litevskému obyvatelstvu. Polští komunisté vycházeli ze zásady, že příslušníci utiskovaných národností v Polsku tvoří 40 % všeho obyvatelstva.⁴ Proto polští komunisté zásadně odmítali řešit národnostní otázku v Polsku „kompromisem s polským imperialismem v podobě autonomie, federace apod.“ Pokud jde o Horní Slezsko, dávalo si vedení strany za úkol přistupovat k řešení národnostní otázky v této oblasti z hlediska „z obou stran hranice“, tedy v dohodě s Komunistickou stranou Německa. Právo na sebeurčení a odtržení od Polska mělo platit i pro Litevce. KSDP přitom vystupovala odmítavě proti takové taktice boje utiskovaných národností, který dostával podobu jakési jednotné fronty pracujících i vykořisťovatelů jednotlivých národností. Strana vyzývala k upevnění jednoty revolučních mas všech národností Polska a odmítala „všechny projevy národního separatismu ve vlastních řadách“. Myslilo se tu nejen na dělnictvo polské a zejména na židovské i na německé.⁵

Postoj Komunistické strany Polska (změna názvu na III. sjezdu — březen 1925) k hnutí ukrajinského a běloruského lidu získával straně přízeň pracujících mas jmenovaných národů: organizovanost uvědomělých dělníků a rolníků v Komunistické straně Západní Ukrajiny a KS Západního Běloruska (v rámci Komunistické strany Polska působily ve východních oblastech Polska zvláštní organizace ukrajinská a běloruská) byla poměrně vysoká. Není divu, že III. sjezd viděl v hnutí zejména ukrajinské a běloruské revoluční chudiny důležitého revolučního činitele, „který rozbíjí rámec polského imperialistického státu a pomáhá k vítězství dělníků a rolníků polských“. KSP ještě důrazněji vyhlášovala právo Ukrajinců a Bělorusů na sebeurčení jako jejich právo připojit se k sovětské Ukrajině a k sovětskému Bělorusku. Toto právo na sebeurčení až do odtržení žádala KSP také pro „statistický lid litevský“. Zvláštní pozornost věnovala KSP i židovské otázce. Pro několikamilionové obyvatelstvo židovsko-izraelitského náboženství žádala KSP občanskou a popřípadě národnostní (jazykovou) rovnoprávnost, kterou mělo vyřešit školství s židovským jazykem (jidiš). Také německy mluvícímu obyvatelstvu polského státu byl věnován v rezoluci III. sjezdu zvláštní odstavec. Polští komunisté odmítali polský i německý imperialismus, pranýřovali pokusy o asimilaci obyvatel Slezska a Pomorí, odmítali pronásledování německé národnosti a žádali pro ni úplnou rovnoprávnost. Konečné řešení poměrů na německo-polském pohraničí a zejména v Horním Slezsku (které bylo hodnoceno jako

³ *Uchwały i rezolucje, I*, s. 227—230.

⁴ Tento údaj byl uveden na IV. konferenci Komunistické strany Polska v prosinci 1925. *Uchwały i rezolucje, II*, Warszawa 1955, s. 272. Oficiální polské statistiky z meziválečného období udávaly podíl Poláků na 68 až 71 % všeho obyvatelstva.

⁵ *Uchwały i rezolucje, II*, s. 67—69.

významný ekonomický celek, nelogicky rozdělený na polskou a německou část) očekávala KSP až po vítězství dělnických rad v obou zemích.

Odmítajíc nekompromisně nacionalismus polské buržoazie a konkrétně pak polskou kolonizaci „na dobytém východním území“, kritizovala KSP také buržoazní či maloburžoazní nacionalismus a klerikalismus v prostředí utiskovaných národností. KSP zejména poukazovala na to, že buržoazie těchto národností na východě Polska usiluje o dohodu s polským imperialismem.⁶

Velkou ztrátu utrpěla Komunistická strana Polska v květnu 1925, kdy byli zatčeni a uvězněni takřka všichni členové ÚV a také sekretáři nejdůležitějších krajských organizací. Nové vedení KSP začalo uplatňovat příliš levicovou taktiku, kterou EKI na polské komisi v červenci 1925 odmítla. IV. konference strany v prosinci 1925 zvolila další nové vedení, které znovu promýšlelo úkoly komunistů v rolnické otázce a dělnicko-rolnického svazku. Nově zvolený ÚV KSP zdůraznil — bylo to v souvislosti s Dawesovým plánem a Locarnským paktem —, že „stojí na půdě samostatnosti Polska“, ale nemůže bránit Polsko jako kapitalistický stát, který je „žalářem podmaněných národů“. KSP musí spojovat otázku polské nezávislosti s provedením proletářské revoluce a nastolením dělnicko-rolnické vlády a také s právem na úplnou svobodu Ukrajinců a Bělorusů na připojení k sousedním sovětským republikám. Pro ostatní nepolské národnostní menšiny se žádala „úplná svoboda“ bez bližší specifikace.⁷

„Sebeurčení utlačovaných národů až do odtržení“ zůstávalo v programu KSP i po převratu provedeném Józefem Piłsudským v květnu 1926. Polští komunisté vycházeli z přesvědčení, že „fašistická vláda⁸ stupňuje v národnostní politice vykořisťování a útisk pracujících lidu podmaněných národů, zavádí divoký teror proti nejširším pracujícím masám“, a zároveň upozorňovali, že vláda usiluje o získání buržoazie, zámožných rolníků a inteligence utlačovaných národů. Proto strana trvala nadále na svém pojetí radikálního řešení národnostní otázky v Polsku. IV. sjezd KSP v září 1927 znovu připomínal nutnost „upevnění bloku dělníků, rolníků a potlačovaných národů“. „Zásadním heslem v národnostní politice KSP“ mělo nadále být „právo podmaněných národů na sebeurčení až do odtržení“. Propagace tohoto hesla měla komunistům usnadnit splnění úkolu „spojit národně osvobozenká hnutí s bojem za vyvlastnění velkostatkářů a za rozdělení jejich půdy rolníkům Západní Ukrajiny a Západního Běloruska“.⁹ Nově byla projednávána otázka Horního Slezska. Sjezd rozhodl přiznat obyvatelům tohoto území (Němcům) právo na sebeurčení až do odtržení od Polska.¹⁰

V duchu Otevřeného dopisu EKI z listopadu 1928, který ukládal KSP jako základní úkol mimo jiné i „udržet a zabezpečit hegemonii v národně osvobozenkém hnutí ukrajinských a běloruských pracujících mas proti

⁶ *Tamtéž*, s. 169—187.

⁷ *Tamtéž*, s. 270—271.

⁸ Tato charakteristika byla užívána v dokumentech Komunistické strany Polska od podzimu 1926 a pokračovala v polské marxistické historiografii až do 60. let.

⁹ *Uchwały i rezolucje*, II, s. 451 a 455.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 470—471.

polskému fašismu“,¹⁰ rozvinuli polští komunisté kampaň „proti zločinům polských okupantů na Západní Ukrajině“,¹¹ kterou chápali jako součást svého boje „proti diktatuře fašismu a za dělnicko-rolnickou vládu, za Polskou republiku rad“. Takovou charakteristiku situace ve východních oblastech Polska a takové pojetí boje polských komunistů potvrdilo Usnesení politického byra KSP v dubnu 1929 a VI. plénum ÚV KSP v srpnu 1929. Domnívajíce se, že v Západní Ukrajině a v Západním Bělorusku „síla osvobozené hnutí národně revoluční... proti velkostatkářsko-kapitalistické okupaci“, považovali polští komunisté za nutné využít této skutečnosti a dávali si za úkol: „Boj proti fašismu musí být zostřen v prostředí podmaněných a utiskovaných národů.“ Jeden z „hlavních úkolů“ KSP na jejím VI. plénu byl nadezván „Boj proti okupaci a za sebeurčení až do odtržení“.¹²

Vypuknutí světové hospodářské krize a její začátek v Polsku a navíc nadále trvající nebezpečí přípravy a snad i zahájení války imperialistických států proti SSSR jevíly se polským komunistům důkazem a potvrzením správnosti strategie a taktiky Komunistické internacionály a jejich vlastní politiky včetně úkolů v „národnostní politice“.¹³

b) Komunistická strana Jugoslávie

Zákonem o „ochraně veřejné bezpečnosti“ z podzimu 1920 byla mladá Komunistická strana Jugoslávie zahrnuta do ilegality. Jedinou legální dělnickou stranou směla zůstat Socialistická strana Jugoslávie (prosinec 1921), která vznikla sloučením pravicových a centristických organizací sociální demokracie ze Slovinska, Chorvatska, Srbska a Bosny-Hercegoviny. Tato strana přiznávala ve svém programu jednotlivým národům „národní sebeurčení“ a přála si dohodu a dokonce i „spolek všech balkánských národů a plemen“, ale ve skutečnosti podporovala buržoazní jugoslávskou vládu. Vedení ilegální Komunistické strany Jugoslávie založilo v lednu 1923 Nezávislou dělnickou stranu Jugoslávie, která ve svých programových dokumentech vyhlášovala za svůj cíl boj proti každému násilnému a „hegemonistickému“ centralismu v Jugoslávii a za sebeurčení pracujícího lidu. NDSJ se zastávala práva národů na sebeurčení příliš všeobecně a navíc si přála zachovat nebo nově utvořit „jednotu všeho lidu Jugoslávie“. Slovinci, Chorvati, Srbové byli podle vedení NDSJ jen „plemena“ a nikoli „národy“. O konečném řešení národnostní otázky v Jugoslávii a vůbec na Balkáně nebo v Podunají se měly dohodnout dělnické strany balkánských států. NDSJ přitom uznávala ideu federace balkánských států (republik).¹⁴

I po založení Nezávislé dělnické strany ponechala si KSJ vlastní orgány, které pracovaly v ilegality. První celostátní konference ilegální KSJ z července 1922 vyhlásila program, který přijímal myšlenku federativního

¹⁰ Czerwony Sztandar, č. 8, listopad 1928, s. 1.

¹¹ Uchwały i rezolucje, II, s. 518, 531, 538—539.

¹³ Kolečka, J.: *Národnostní otázka v programu Komunistické internacionály ve 30. letech*, in: *Ceskoslovensko a Jugoslávie od roku 1929 do rozpadu buržoazního společenského, politického a ekonomického systému*, Praha 1983, s. 356—378.

¹⁴ *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd 1963, s. 90 ad. Lukač, D.: *Nacionalno pitanje u KPJ*, Beograd 1972, s. 103.

uspořádání Balkánu. Právo na sebeurčení jugoslávských národů však nebylo tehdy přesně vyjádřeno. Úspěchy proticentralistických a národních stran ve volbách do jugoslávské skupštiny v březnu 1923 vyvolaly v řadách jugoslávských komunistů diskusi o významu národnostní otázky. Na druhé celostátní konferenci v květnu 1923 (konala se rovněž ve Vídni) si strana dala za úkol využít síly proticentralistického a národního hnutí. Komunisté měli povinnost vysvětlovat zradu své nacionální buržoazie a proklamovat právo všech národů na sebeurčení včetně práva na založení vlastního státu. Tato propaganda měla být vedena tak, aby lid poznal, že jedinými obhájci tohoto práva jsou právě komunisté a že plné osvobození všech národů je možné jen revoluční cestou. V dokumentech II. celostátní konference KSJ se zdůrazňovalo, že vznik Jugoslávie není výsledkem národní revoluce a svobodného rozhodnutí lidu, ale produktem vítězství imperialistických mocností. V Jugoslávii nebylo uskutečněno právo národů na sebeurčení a naopak srbská buržoazie a dynastie nastolily brutální nadvládu nad ostatními národy. Je proto zapotřebí podpořit boj chorvatského a slovinského lidu proti této srbské hegemonii a je třeba vysvětlit i srbským pracujícím povahu této nadvlády v zemi. Zároveň je nutné působit proti manévřům chorvatské a slovinské buržoazie, které svými třídními zájmy tíhnou ke kompromisu se srbskou buržoazií. KSJ byla tehdy odhodlána spolupracovat se všemi, kdož bojují za právo na sebeurčení národů. Konkrétně se myslelo na chorvatskou rolnickou stranu, kterou vedl známý radikál Štěpán Radić. Na II. celostátní konferenci KSJ se v závěrečné rezoluci upozorňovalo také na „makedonskou otázku“, které měla být věnována zvláštní pozornost.¹⁵

Diskusi o národnostní otázce v Jugoslávii podnítila tehdy v roce 1923 kniha sekretáře KSJ Sima Markoviće nazvaná Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma. Marković psal o národě, národních hnutích, národnostní autonomii a vůbec o národnostní otázce na základě prací V. I. Lenina a J. V. Stalina — a bylo proto pochopitelné, že zdůraznil význam ruských revolucí a jejich hesel o právu národů na sebeurčení. Marković považoval za nesporné, že Srbové, Chorvati a Slovinci jsou svébytné moderní národy a že „srbská teorie o národní jednotě Srbů, Chorvatů a Slovinců je jen maskou srbského imperialismu“. Slovinci i Chorvati mají právo na sebeurčení i samostatnost. Nepřímo však Marković toto právo popíral, když tvrdil, že takové sebeurčení v podobě státní samostatnosti nikdo ze Slovinců a Chorvatů nechce a že rozdělení jugoslávských národů není ani v zájmu měšťáků, tím méně pak v zájmu proletariátu těchto národů. Marković dále tvrdil — a byl potom právem za to kritizován —, že národnostní boje jsou výrazem konkurenčního boje buržoazií jednotlivých národů. Podle Markoviće bylo možno řešit národnostní otázku revizí dosavadní ústavy. To by bylo výhodné — domníval se Marković, protože dosavadní národnostní boje narušují pokusy o společné třídní boje proletariátu všech národů Jugoslávie.¹⁶

¹⁵ Istorijiski arhiv KPJ, T. II, Beograd 1949, s. 62.

¹⁶ Pregled istorije SKJ, s. 113—114.

Na zasedání EKI v červnu 1923,¹⁷ když se vedení mezinárodního komunistického hnutí zabývalo situací v Jugoslávii a vůbec na Balkáně, napomínal G. J. Zinovjev jugoslávské komunisty za to, že zůstali v národnostní otázce příliš v zajetí tradice II. internacionály, která slibovala právo národů na sebeurčení jen na papíře. Protože KSJ nepochopila přesně národnostní otázku, napomohla tak k zesílení vlivu maloburžoazních nersbských stran. Balkánským komunistickým stranám se proto doporučovalo, aby začaly řešit národnostní otázku ve svých programech a zajistily si tak jeden z nejdůležitějších prostředků boje proletariátu proti vládnoucí buržoazii.

Námítky proti rezoluci II. celostátní konference KSJ a proti Markovičově knize se ozvaly také přímo v řadách strany. Krajská organizace KSJ na Slovinsku zdůraznila potřebu řešit národnostní otázku v Jugoslávii formou široké federace v té podobě, jak ji vyhlásila ruská sovětská ústava. Konkrétně se navrhovalo, aby byly samostatné Slovinsko, Chorvatsko, Bosna-Hercegovina, Makedonie, Černá Hora a samozřejmě i Srbsko, a to v rámci podunajsko-balkánské federace. Slovinský časopis *Glass slobode* připomínal v prosinci 1923, že až dosud má Komunistická strana ve svém programu dva výklady řešení národnostní otázky: centralistický čili „srbský“, podle kterého byla „národní jednota“ neotřesitelnou zásadou, a mimosrbský čili federalistický, který však nikdo blíže nevysvětlil. Slovinští komunisté se postavili za federalistické řešení národnostní otázky. Dragutin Gustinčić odmítal již na II. konferenci KSJ názory srbských komunistů, že v Jugoslávii jsou jen tři národy, a připomínal jim existenci Albánců, Maďarů a jiných. Federativní ideu pak navrhoval rozšířit i na Československo, Maďarsko a Rakousko. Jednotlivé části příští federace by nemusely být rozhraničeny přísně etnicky, ale i podle zřetelů ekonomických. Do středoevropsko-dunajsko-balkánské federace, pro niž Gustinčić navrhoval název SUDOBA (Sudety, Dunaj, Balkán), měly spadat tyto země z Balkánu: Vojvodina, Slovinsko, Chorvatsko, Bosna, Srbsko (v rozsahu z roku 1912), Černá Hora (eventuálně s Hercegovinou), Makedonie a Albánie s Kosovem a Metohijí.¹⁸

Levice v KSJ, nespokojená s rezolucí II. konference, prosadila na III. celostátní konferenci v lednu 1924 (konala se tentokrát v Bělehradě) zvláštní rezoluci, jejímž smyslem bylo odmítnutí chybného názoru o existenci jednotného „tříjmenného srbsko-chorvatsko-slovinského národa“ a důsledné uznání práva národů na sebeurčení. Království Srbů, Chorvatů a Slovinců není homogenním národním státem s několika národnostními menšinami, ale je státem, v němž vládnoucí třída jednoho národa (srbského) utlačuje ostatní národy. Přiznávajíc nyní všem národům právo na sebeurčení, nepovažovala KSJ za povinnost proletariátu utiskovaných národů usilovat o odtržení: o tom měli komunisté rozhodovat podle konkrétní situace. Sjednocení srbského, chorvatského a slovinského národa v jed-

¹⁷ Šlo o třetí rozšířené plénum Exekutivy Komunistické internacionály z června 1923, které se zabývalo zněním hesla dělnicko-rolnické vlády. Toto heslo se zdálo nejvíce vhodné pro země s většinou rolnického obyvatelstva. *Mezinárodní dělnické hnutí. Historické a teoretické otázky, 4, Velký Říjen a mezinárodní dělnická třída 1917—1923*, Praha 1984 (ruský originál 1980), s. 497 ad.

¹⁸ Istorijiskij arhiv KPJ, II, s. 65—70.

notný stát je historickou tendencí, která může napomoci i zájmům třídního boje proletariátu, a proto III. konference KSJ doporučovala řešit státnost jednotlivých národů Jugoslávie ve formě dobrovolné federace. Názor, že by revize vidovdanské ústavy z roku 1921 mohla vést k sebeurčení národů, byl odmítnut. Ostatně národnostní otázka může být vyřešena až za dělnicko-rolnické vlády, která uskuteční sjednocení jednotlivých dělnicko-rolnických republik ve společném celobalkánském svazu republik.

V rezoluci III. celostátní konference KSJ nebyla zdůrazněna svébytnost makeronského národa a Černé Hory. Konstatovalo se, že existuje hnutí za autonomii Černé Hory, Bosny, Vojvodiny a Makedonie. Pozdější kritika vytykala rezoluci z III. konference, že vyřešení národní rovnoprávnosti v Jugoslávii bylo příliš podmiňováno vznikem federativní dělnickorolnické republiky na celém Balkáně, což prý bylo příliš abstraktní hledisko, které nemohlo podnítit aktivitu širokých mas utiskovaných národů.¹⁹ Napravit či odstranit první nedostatek rezoluce III. celostátní konference („makedonská otázka“) se pokusil člen ÚV KSJ Koste Novaković vydáním brožury pod názvem Makedonie Makedoncům! (1924). Autor, Srb, zastával se tu důrazně práva Makedonců na sebeurčení. Také legální NDSJ se vyslovila v červnu 1924 (brzy nato byla rozpuštěna) pro radikálnější řešení národnostní otázky v Jugoslávii a kritizovala některé členy KSJ za to, že považovali Makedonce za Srby. Takové stanovisko považovala NDSJ za totožné s názory velkosrbské buržoazie a pravicových sociálních demokratů. Podle mínění NDSJ zužovala část vedení KSJ národnostní otázku příliš na konkurenční boje mezi buržoaziemi jednotlivých národností.²⁰

V červnu 1924 se jednalo o národnostní otázce v Jugoslávii na V. kongresu Komunistické internacionály. Zde bylo výslovně zdůrazněno právo na sebeurčení včetně odtržení od státu i pro Makedonce. Kominternu tehdy doporučovala, aby toto právo na sebeurčení platilo i pro Jihoslovany žijící na území, které bylo po válce připojeno k Itálii. Komunistické straně Itálie se ukládalo, aby v dohodě s KSJ propagovala právo na sebeurčení i pro istrijské Slovinci a Chorvaty. Slovinští komunisté se tehdy po skončení V. kongresu KI domnívali, že vyřeší nejen „julskou otázku“ s italskými soudruhy, ale i právo Slovinců v Korutanech s rakouskými komunisty.²¹

Pod dojmem usnesení V. kongresu KI projednal III. sjezd KSJ v květnu 1926 (konal se ve Vídni) znovu národnostní otázku a zdůraznil právo všech národů Jugoslávie na sebeurčení.²² Mluvil se tu i o nutnosti konkrétních opatření při řešení národnostní a rolnické otázky v Bosně-Hercegovině, kde bylo třeba a možno získat pro politiku strany pauperizované masy muslimů (Muslimanů). V roce 1927 byl tu utvořen oblastní výbor KSJ.

Obšírně byla řešena národnostní otázka v Jugoslávii na IV. sjezdu KSJ

¹⁹ Pregled istorije SKJ, s. 116.

²⁰ Arhiv KPJ, II, 312—313.

²¹ Tamtéž, s. 421.

²² Tamtéž, s. 99—112.

v listopadu 1928 (sešel se v Drážďanech), tedy v období zostřené vnitropolitické krize ve státě. Na základě programu a směrnic VI. kongresu KI vycházelo se i na IV. sjezdu KSJ z tezí, že se blíží proletářská revoluce a že hrozí nebezpečí války imperialistických států proti SSSR. Povinností všech komunistických stran bylo zesílit boj proti vlastním „imperialistickým“ státům. Také jugoslávští komunisté si vytyčovali cíl: Rozbít buržoazní a imperialistické Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Propagace práva národů na sebeurčení až do odtržení od státu byla zvýrazněna výzvou vedení strany na adresu utlačovaných národů-národností, aby zahájily organizaci povstání. Strana měla přitom usilovat o získání či udržení vedoucí úlohy v těchto hnutích za vznik samostatného Chorvatska, Černé Hory, Slovinska a za nezávislou a sjednocenou Makedonii. III. sjezd KSJ vyslovil dále souhlas i s hnutím maďarské národnostní skupiny ve Vojvodině za odtržení od Jugoslávie.

Zároveň s výzvou k rozbití reakčního jugoslávského státu navrhovala KSJ nadále konečné řešení národnostní otázky na Balkáně v podobě federace dělnicko-rolnických republik.²³

Nastolení královsko-vojenské diktatury (9. ledna 1929) a následující světová hospodářská krize upevňovaly jugoslávské komunisty v přesvědčení, že jejich program rozbití státu (od října 1929 oficiální název Jugoslávie), v němž velkosrbská buržoazie násilně upevnila svou nadvládu, je správný. Strana sama, vystavena zvýšenému teroru královsko-vojenské diktatury, zmítána frakčními boji a navíc postižená sektářstvím, nemohla bezprostředně ovlivňovat novou vlnu rolnických a národnostních hnutí, jež se znovu a silněji rozvinuly začátkem 30. let.

c) Komunistická strana Bulharska

Bulharští komunisté se nezabývali ani po roce 1921 národnostní otázkou jako zvláštním anebo snad i nutným vnitropolitickým problémem: přítomnost Turků nebo poturčených Pomaků a jiného obyvatelstva v zemi se nepocítovala jako tíživý problém. Ve srovnání s Jugoslávií bylo Bulharsko v podstatě národním státem. Bulharští komunisté naopak poukazovali na skutečnost, že Bulharsko vyšlo ze dvou válek (z II. balkánské 1913 a zejména z I. světové války) s hranicemi stísněnými.²⁴ Palčivou vnitropolitickou otázkou v Bulharsku byla ve 20. letech přítomnost statisíců emigrantů — uprchlíků z Řecka, Jugoslávie a také z Rumunska, kteří se cítili Bulhary. Bulharská buržoazie považovala přítomnost těchto emigrantů z Makedonie, Trákie a Dobružže k podněcování nacionalismu a šovinismu proti sousedním státům i proti domácímu revolučnímu (komunistickému) hnutí. Proti buržoaznímu nacionalismu vyhlášovali bulharští komunisté své internacionální postoje. Bulharští komunisté pochopeitelně odmítali mírovou smlouvu z Neuilly, souhlasili s požadavkem přístupu Bulharska k Egejskému moři, ale alternativu k versaillskému systému viděli nikoli v dobývání ztraceného bulharského území, nýbrž v uskutečnění revoluční ideje balkánské socialistické federace sovětských

²³ Tamtéž, s. 163 ad.

²⁴ Návrh programu Bulharské komunistické strany (těsných socialistů) z října 1922. *Balgarska komunističeska partija v rezoljucii i řešenija na kongresite, konferencite i plenumite na CK, II, Sofia 1951, s. 219.*

republik. Tuto ideu rozpracovávali bulharští komunisté na svých sjezdech i při jiných příležitostech, zejména na III. sjezdu v květnu 1921 a na IV. sjezdu v červnu 1922. Bulharská komunistická strana tehdy znovu upozorňovala na to, že „balkánské národy vybojují své sociální a národní osvobození jen po revoluci dělníků a rolníků a vytvořením Balkánské socialistické federace sovětských republik“.²⁵

Komunistická strana Bulharska přijala program Komunistické internacionály včetně hesla práva národů na sebeurčení, přičemž toto heslo promýšlela vždy celobalkánsky. Odtržení částí některých národů a bezprávné postavení národních menšin bude konečně vyřešeno až po ustavení Balkánské socialistické federace sovětských republik, říkalo se v programu KSB v říjnu 1922. Vycházejíce ze skutečnosti, že některá tradiční území (země) jsou národnostně promíšena, navrhovali bulharští komunisté ve shodě se starším požadavkem balkánských socialistů a v dohodě s komunisty sousedních zemí, aby právo sebeurčení lidu Makedonie nebo i Trákie a Dobrudže bylo uskutečněno tak, aby tyto země měly v příští balkánské federaci svébytné postavení.

Nejdůležitější vnitřní i zahraničně politickou otázkou byla pro bulharské komunisty tradiční „makedonská otázka“. Uprchlíků ze sousedního makedonského území bylo v Bulharsku příliš mnoho, než aby jejich hnutí mohlo zůstat bez povšimnutí revoluční strany. Navíc se masa Makedonců stávala obětí nacionalistické agitace bulharské vládnoucí buržoazie. Komunisté měli za úkol spojit jejich hnutí s emancipačním a socialistickým bojem proti kapitalismu v Bulharsku a na celém Balkáně. Opakující hlavní zásady V. kongresu KI, vyhlášovali i bulharští komunisté právo národů na sebeurčení, které interpretovali tak, že si lid dosud sporných oblastí (Makedonie, Trákie, Dobrudža) sám rozhodne, ke které národnosti se přihlásí, až vznikne balkánská socialistická (sovětská) federace včetně sjednocené a nezávislé Makedonie, Trákie a Dobrudže. Pokusy o odnárodnění Makedonců a jiných bulharští komunisté zásadně odmítali. Zatímco bulharská vláda využívala emigranty z Makedonie pro svou nacionalistickou a kontrarevoluční politiku a hlavně k šovinismu proti sousedním zemím, rozhodli se bulharští komunisté podporovat v řadách makedonských uprchlíků ty snahy a cíle, které směřovaly k nezávislosti makedonského revolučního hnutí.²⁶

Zevrubnou pozornost makedonské otázce věnovala KSB na II. řádné (a ilegální) konferenci, která se konala koncem prosince 1927 a začátkem ledna 1928 v Berlíně. Bulharští komunisté nadále trvali na své představě, že Makedonie je svou geografickou polohou a etnickou pestrostí symbolem jednoty a nedělitelnosti Balkánu. Rozdělení Makedonie rozešťvalo balkánské státy. Sjednocení Makedonie a uskutečnění její autonomie sblíží a sjednotí balkánské národy. Autonomní Makedonie jako rovnoprávný člen balkánské federace nejen uskuteční právo na sebeurčení makedonského lidu (právo rozhodnout se pro tu či onu národnost), ale vytvoří i podmínky rozvoje nezávislosti všeho balkánského lidu. Bulharští komunisté proto považovali za potřebné připomenout starší heslo o autonomii

²⁵ BKP v rezolucii i řešení, II, s. 108—109, 184, 220 a 225.

²⁶ Tamtéž, s. 243—250.

Makedonii, činnost Vnitřní makedonské revoluční organizace z roku 1903 a také neblahé důsledky rozdělení Makedonie z roku 1913, aby tak mohli srovnávat a přesněji postihnout nacionalismus své buržoazie. Bulharští komunisté přitom poukazovali tehdy na začátku roku 1928 znovu na skutečnost, že buržoazní špička emigrace z Makedonie se spojila s bulharskou buržoazií, že asimilovala a že podporuje bulharskou nacionálně dobývací politiku.

Bulharští komunisté pranýřovali na své II. konferenci také asimilační politiku sousedních vlád. Konkrétně se poukazovalo na postoje a činnost řecké buržoazie, která upevňovala své pozice v řecké části Makedonie a Trákie nejen proto, že šlo o úrodné a strategické území, ale především proto, že usazovala v těchto zemích řecké emigranty (reemigranty) z Malé Asie. Bulharští komunisté konstatovali, že v řecké Makedonii a Trákii, odkud bylo vyhnáno bulharské a turecké obyvatelstvo, žijí převážně řečtí reemigranti, což způsobilo v těchto zemích velké etnické změny. Na II. konferenci KSB se mluvilo také o jugoslávské Makedonii. Bulharští komunisté odsuzovali politiku násilné srbizace tamního obyvatelstva. Poukazovalo se na to, že pro bělehradskou vládu je Makedonie důležitou cestou k Soluni a Egejskému moři. Podle mínění delegátů II. konference KSB úsilí o srbizaci Makedonie se dosti dařilo, mimo jiné proto, že část makedonské buržoazie, která nedávno volala po založení Velkého Bulharska, spojila se s bělehradskou vládou a potírala národně osvobozovací boj vlastního lidu.

Ostrou kritiku adresovali bulharští komunisté také do Sofie za to, že bulharské vládnoucí třídy vykořisťovaly jak makedonské emigranty, tak i obyvatelstvo bulharské Makedonie (tehdy Petričský kraj), která se měla stát územní bází nacionálně dobytelské politiky sofijské vlády.

Srovnávající poměry v rozdělené Makedonii, mohli bulharští komunisté přesněji hodnotit a odhalovat bulharský buržoazní nacionalismus nebo probulharský nacionalismus poválečného vedení Vnitřní makedonské revoluční organizace, odhalit neschopnost vedení této organizace starat se o makedonské obyvatelstvo v sousedních zemích. Rozbor „makedonské otázky“ umožnil bulharským komunistům přesnější orientaci na revoluční síly ve Vnitřní makedonské revoluční organizaci s cílem spojit jejich národně osvobozené hnutí s třídním bojem proletariátu i s hnutím jiných utiskovaných a neuznávaných národností v balkánských zemích za vytvoření společné balkánské federace.²⁷

Na II. konferenci KSB byla projednávána i celková situace také z hlediska nebezpečí vzniku nové války. Bulharští komunisté upozorňovali na konkrétní příčiny a zdroje vzájemného napětí mezi balkánskými státy. Pripomínali nejen rozdělení Makedonie, ale i „konflikt egejský“, spor o východní Trákii nebo o Dobrudžu, napětí mezi Jugoslávií a Albánií, otázku příslušnosti Besarábie, Sedmihradska a nebo i Banátu, vztahy jugoslávsko-maďarské, italsko-jugoslávské, řecko-albánské a italsko-řecké. Upozorňující na nebezpečí vzniku nových válek a na možnou účast bulharské buržoazie v agresích, kladli si bulharští komunisté nadále úkol odhalovat nacionalistickou ideologii své buržoazie. Nejlepší obranou a úto-

²⁷ *Tamtéž*, s. 263.

kem proti buržoaznímu nacionalismu bylo podle bulharských komunistů heslo federace balkánských dělnicko-rolnických republik.²⁸

d) Komunistická strana Rumunska

Komunistická strana Rumunska (název od října 1922) přijala na svém II. sjezdu v říjnu 1922 program, orientující proletariát celé země bez ohledu na národnost proti vládnoucí buržoazii. KSR vedla v letech 1922 až 1923 a na začátku roku 1924 nové třídní boje, které opět shromažďovaly desetitisíce pracujících Rumunska. V dubnu 1924 byla KSR rozpuštěna. Vláda odůvodnila své rozhodnutí mimo jiné tím, že stranický tisk brojil „proti okupaci sovětské Besarábie“ buržoazně velkostatkářským Rumunskem. Vládě se však nepodařilo zabránit tzv. tatarbunarskému povstání v Besarábii v září 1924, jehož hlavním heslem bylo nastolení dělnicko-rolnických sovětů a připojení Besarábie k Sovětskému Rusku. Povstání bylo krvavě potlačeno, ale KSR setrvala na svém III. sjezdu na programu, jehož součástí bylo sociální a národní osvobození všech etnik v Rumunsku včetně Besarabců.²⁹

Místo zakázané KSR vystupoval od r. 1925 Dělnicko-rolnický blok, jemuž se podařilo ve volbách r. 1926 zajistit několik komunistických poslanců.³⁰

V roce 1928 nastoupila v Rumunsku caranistická (rolnická) strana, která čerpala své kádry hlavně ze Sedmihradska, a proto vyšla poněkud vstříc buržoaziím národnostních menšin: sedmihradským Maďarům a Němcům-Sasům a také Ukrajincům v Bukovině a Besarábii (měli dostat školy s mateřským jazykem), částečně i Bulharům v Dobrudži. Národnostní otázka zůstávala v programu a činnosti ilegální KSR nadále důležitá a aktuální. Na IV. sjezdu r. 1928 upustila strana od hesla „federativní republiky dělníků a rolníků Rumunska“ a zdůraznila doslovné právo na sebeurčení až do odtržení, což bylo tehdy považováno za leninský výklad tohoto hesla. Nejvíce se zdůrazňovalo právo besarabských Ukrajinců a Besarabců na sjednocení se sovětskými sousedními republikami. Strana věnovala pozornost Besarábii již v dřívějších letech, kdy spolupracovala s Národně revolučním svazem revolučních rolníků Besarábie a také s Dobrudžskou revoluční organizací, které považovaly své země za „okupované“.³¹

e) Balkánská komunistická federace

Jak již bylo řečeno, věnovala Komunistická internacionála Balkánu velkou pozornost. Činnost komunistických stran v balkánských zemích měla koordinovat Balkánská federace komunistických stran Bulharska, Jugoslávie, Rumunska a Řecka, která byla ustavena v lednu 1920. Hlav-

²⁸ *Tamtéž*, s. 250.

²⁹ DI PSR 1923—1928, II, București 1953, s. 198—201.

³⁰ Mezinárodní dělnické hnutí, 5, Praha 1986, s. 173—174.

³¹ V časopise rakouských sociálních demokratů *Der Kampf* vyšel v roce 1925 článek J. Pistinera pod názvem *Der Imperialismus der Randstaaten*, v němž bylo vysloveno přesvědčení o tom, že v případném plebiscitu se obyvatelstvo Besarábie vysloví pro připojení k Sovětskému Rusku.

ním úkolem Balkánské komunistické federace (BKF) bylo propagovat ideu balkánské federace, v níž se mělo dostat svébytného postavení také zemím, jež byly předmětem svárů mezi balkánskými vládami, totiž Makedonií, Trákií a Dobrudží. Takové řešení navrhovala BKF na své V. konferenci v prosinci 1922, projednávala je znovu na své VI. konferenci a souhlasil s ním i V. kongres KI v roce 1924. Na dalších schůzkách BKF (zejména v roce 1929) se mluvilo znovu o podobě příští balkánské federace jako o bloku Srbska, Bulharska, Rumunska, Řecka, Makedonie, Trákie a také Turecka. V programu Komunistické strany Jugoslávie byla, jak již víme, schvalována svébytnost Chorvatska a Slovinska, podle okolností i Bosny-Hercegoviny, jehož posílámštěné slovanské obyvatelstvo se cítilo svébytnými Muslimany.³²

* * *

Vypuknutí světové hospodářské krize roku 1929 a její průběh v následujících letech utvrzovaly představitele Komunistické internacionály a jejích sekcí v přesvědčení, že národnostní otázku je třeba řešit v souvislosti s možností brzkého příchodu socialistické revoluce: v hnutí nerovnoprávných a utiskovaných národů-národností se viděl spojenec revolučního proletariátu a zároveň rozkladný činitel mnoha kapitalistických států. Ke změně tohoto stanoviska a z něho vyplývajících směrnic v „národnostní otázce“ došlo v letech 1934—1935. Novou etapu ve vývoji KI znamenal její VII. kongres.

DIE NATIONALITÄTENFRAGE IM PROGRAMM DER KOMMUNISTISCHEN PARTEIEN IN DEN JAHREN 1922 — 1929

Der Verfasser gibt eine Übersicht über die Lösung der Nationalitätenfrage in den Programmen der kommunistischen Parteien Polens, Jugoslawiens und Bulgariens. Die Kommunistische Internationale interessierte sich zwar für alle europäischen nationalen oder Gebietsfragen, aber die grösste Aufmerksamkeit widmete sie den Verhältnissen in Mittel- und Südosteuropa. Die nationalpolitischen Bewegungen der Ukrainer und Belorussen in Polen, der Bewohner Bessarabiens und Dobrutschas in Rumänien, in Mazedonien, Kroatien und anderswo in Jugoslawien, Bulgarien und Griechenland wurden in der Kommunistischen Internationale und in den kommunistischen Parteien Polens, Jugoslawiens, Bulgariens, Rumäniens als National- und Revolutionskämpfe beurteilt. Die komplizierten Verhältnisse in Südosteuropa sollten künftig in einer sozialistischen Balkan-Föderation gelöst werden, in welcher Mazedonien eine selbständige Rechtslage bekommt.

³² Purivatra, A.: *Nacionalni razvitak Muslimana*, Sarajevo 1972, s. 43 ad.

